

moral u teoretskom i praktičnom smislu

nje, iscezio je iz horizonta ljudskosti, svi odnosi svedeni su na praznu formu bez moralnoga sadržaja.

Za Mahmutćehajića je, međutim, *znane preduvjet rješenju svake slabosti*; na tom putu samopromatranja i zrenja u ogledalu drugoga i drukčijega, opskrbljen jedino vlastitim spoznajama i povijesnim iskustvom, on iskače iz tradicionalnih tračnica, mijenja temeljni uzrok događaja i čitatelja približava stanju vlastitog prosvjetljenja. Slažući ideje u skladnu građevinu, maksimalno otvoren različitim mogućnostima, od svoje slobode on nesebično daruje svakom tko je sposoban pratiti čudesnu geometriju koncentričnih krugova uvijek novih istina koje izviru iz prapočela: *Naš Bog i vaš Bog jeste Jedan i Isti Bog*.

Upravo po toj neutaživoj želji za dosezanjem pune istine, dovodeći pod znak pitanja smisao života i postojanja u

anokalintičnoj situaciji koja se nasto-

uspоставља novu etičku normu za postindustrijsku civilizaciju zasnovanu na priznanju i razumijevanju, na otvorenosti i prihvaćanju, na aktiviranju uloge različitih kultura u ekonomskim zakonitostima razvoja ljudskog društva.

Jednom, kada sadašnja etno-konfesionalna tlapnja u čiju mrežu je uhvaćena Bosna postane povijest, kada se o njoj bude raspravljalo *sine ira et studio*, ova će knjiga – u to ne treba sumnjati – sa svojim zrakasto raspoređenim idejama snažno osvjetljivati smjer u kojemu će se kretati ujedinjena Europa. Bude li političke mudrosti i volje, bude li u Bosni karizmatika tipa Mahmutćehajića sposobnih za adekvatnu reakciju na degeneriranu stvarnost, u tom će se smjeru pod europskim kišobranom kretati i ujedinjena Bosna.

Dubravko Lovrenović

NASTAVAK DESETERCA DRUGIM SREDSTVIMA

Žanić, Ivo (1998.) *Prevarena povijest*. Guslarska estrada, kult hajduka i rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1990-1995. godine. Zagreb: Durieux, 432 str.

Ivo Žanić poznat je i priznat publicist i urednik. Još je 1987. godine objavio knjigu *Mitologija inflacije*, a 1993. drugu, pod naslovom *Smrt crvenog fiće*. Njegova najnovija knjiga logičan je nastavak prve dvije. Prva je govorila o *bauku* inflacije koji kruži idiličnom zbiljom slobodnih udruženih radnika, najavljujući kraj socijalizma. Druga, o simboličnoj smrti jugoslavenstva pod tenkovima gusjenica Jugoslovenske narodne armije. Posljednja Žanićeva knjiga objašnjava kako su i socijalizam i jugoslavenstvo desetljećima bili neprirodne izrasline na kolektivnom memorijском tkivu balkanskih naroda. U

biti, povijest je počela, a onda odmah i zastala, 1389. godine na Kosovu polju.

Prevarena povijest uz Uvod i Epilog sadrži trinaest poglavlja. Na kraju knjige nalazimo i niz ilustracija, bogatu bibliografiju i kazalo važnijih pojmova. Podnaslov knjige – *Guslarska estrada, kult hajduka i rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1990-1995. godine* – mnogo je uži od njezina stvarnog sadržaja. Ambicije autora mnogo su veće, a možemo odmah reći kako ih on uspijeva i ostvariti. Naime, osnovu knjige čini prerađena i doradana doktorska disertacija kojom je Žanić stavio akademsku krunu na svoje izuzetne

etnografske i publicističke napore. Za publicistu iznimnoj dokumentarnosti i iscrpnosti razmatrane građe iz tradicijske kulture i masovnih medija, Žanić je u ovoj knjizi dodao i impresivnu multidisciplinarnost. Zbilju pred sobom on razmatra s antropološkog, povijesnog, sociološkog, lingvističkog i političkog stajališta. Prikazi novinskih napisa izmjenjuju se s opaskama iz područja folkloristike, etnografskim opisima, povijesnim pričama i semantičkim upozorenjima.

Žanićevo je polazište ponajprije kulturnoantropološko. Teme koje su se pojavljivale u političkoj komunikaciji bivše Jugoslavije njemu nisu toliko zanimljive u obavijesnom pogledu, to jest sa stajališta eksplicitnog značenja, nego s obzirom na konotacijsku razinu poruka, to jest s obzirom na "raznorodne evokacije *sadržaja* tradicijske kulture ili ciljane aluzije na njih koje nadilaze razinu neposredne, neeks presivne obavijesti s političkom funkcijom" (Žanić, 1998.:10-1). Tradicijska se kultura pokazuje kao ključ (matrica) za razumijevanje ne samo aktualnog diskursa u javnosti, nego i – što je za sudionike i promatrače političkih zbivanja na području bivše Jugoslavije još važnije – mobilizacijskog učinka koji je evokacija tradicijskih tema proizvela. Naime, kako to navodi autor: "Slikovitost koja proizvodi ekspresivnost i usmjeruje imaginaciju prema dubljim kulturnim sadržajima nužna je za svaku političku mobilizaciju koja želi što šire, dublje i trajnije zahvatiti ciljani auditorij" (Žanić, 1998.:11). Tradicija, otjelovljena u usmenoj narodnoj predaji – ovdje ponajprije u hajdučkoj epici – poručuje da se događaji, zbivajući se *sada*, zbivaju *oduvijek*. Mitski sadržaji tako postaju izravno ideološki, kultura se pretvara u politiku. Nacionalističke političke elite bivše Jugoslavije (ponajprije srpska) ostvarile su na specifičan način Marxovu opasku o tome kako svaka klasa u usponu mora zastupati univerzalne interese.

U hajdučkoj preradi to je značilo evociranje mitskih sadržaja i pripadajućih normativnovrijednosnih stavova oduvijek pohranjenih u kolektivnom pamćenju balkanskih naroda.

Strukturalistički gledano, svaki se mit sastoji od niza binarnih opozicija. One funkcioniraju kao perceptivni i vrijednosni orijentiri pomoću kojih svijet zadobiva smisao. U konstruktivističkoj maniri Žanić, primjerice, suprotstavlja *sakralnu* i *profanu* povijest. Prva je oličena u pučkoj svijesti, a potonja u povijesnim činjenicama. Kao što je W. I. Thomas rekao, ako ljudi definiraju situaciju kao realnu, ona je realna u svojim konzekvencama. Prema tome, ako su sljedbenici Radovana Karadžića povjerovali da njihov Radovan vuče izravno porijeklo od Vuka S. Karadžića, onda je dokazivanje da to možda i nije tako samo "kronološko 'cjepidlačenje' profane historije" (Žanić, 1989.:282), koje nema utjecaja na narodno shvaćanje. Drugi je primjer Slobodan Milošević, koji od prvog čovjeka srpskih komunista postaje narodni vođa i zaštitnik pravoslavlja. Žanić kaže: "Kada pučka imaginacija, pronašavši pogodnu značenjsku točku, jednom integrira vođu u postojeće sheme svog historijskog pamćenja i kategorije svog svjetonazora, kada ga na temelju autentičnoga tradicijskoga znaka prizna svojim, ona više i ne primjećuje da su u međuvremenu između njegove građanske osobe i njena kolektivnog identiteta nastala protuslovlja" (Žanić, 1989.:281-2).

Tih opozicija ima još. Neke su od njih arhetipske, kao na primjer ona između sela i grada. Druge su socijalno obojene, kao ona između puka i (pokvarene) gospode. Treće su slobodarske – suprotnost između čestitih i hrabrih hajduka i nepravedne vlasti (to jest države). Kada se tome dodaju i religijske dimenzije – sukob između kršćanstva i islama, a potom između pravoslavlja i svih ostalih – onda dobivamo razrađeni i uvjerljivi imaginarij razumi-

jevanje kojega nam može objasniti mnogo toga iz recentne povijesti ovih prostora. Žanić maestralno pokazuje kako ona intuitivna Tomašićeva podjela na dinarce i panonce i nije sasma bez veze.

Glavni protagonost ovoga mitskog igrokaza (s pjevanjem, to jest guslanjem i pucanjem) jest hajduk. Žanić daje bogatu i višeslojnu deskripciju te pojave – od leksikografije, preko povijesti i etnografije, do suvremene masovne kulture (guslarskih audiokazeta i stripova). Ako malo prije spomenutim opozicijama dodamo i onu najvažniju – onu između Hrvata i Srba – onda nam upravo tretiranje hajduka i hajduštva pokazuje duboke kulturne razlike dviju politički sučeljenih zajednica: “Jer, fenomen hajduštva usporedo postoji u *povijesti* kao prošlosti koju rekonstruiraju stručnjaci i u *tradiciji* kao prošlosti koju doživljavaju članovi društva. Načelno, iz prve ga uzimaju protagonisti hrvatskoga diskursa, iz druge pak protagonisti srpskoga” (Žanić, 1989.:111). Slikovito kazano, kako Žanić piše malo dalje, Hrvati govore kao da čitaju osmanske, mletačke, austrijske ili dubrovačke arhive, gdje su hajduci surovi pljačkaši i razbojnici, dok Srbi o njima govore iz kategorija pučke predaje, gdje je sve obratno. Hrvati su državotvorci, Srbi su hajduci i to u *oba* politička diskursa.

Ali da stvari nisu tako jednostavne, odnosno da se podjela na dinarce i panonce odnosi i na Hrvate same, pokazuje nam visoko vrednovanje hajdučke tradicije u Hercegovini: “(U) imaginariju hercegovačkih Hrvata, gdje je najživlji povijesni sadržaj *fizičko* nasilje osmanske vlasti, dominira *čovjek koji se opire puškom*, gorski hajduk koji se odmeće od nepravedne vlasti da bi je silom rušio; u imaginariju Hrvata iz Hrvatske, gdje je središnja slika *pravno* nasilje austrijske, ugarske ili mletačke vlasti, dominira *ustanova koja se opire pravnim znanjem*, saborski

zastupnik koji ostaje u sustavu da bi mu, pozivajući se na stare povelje i citirajući zakonske odredbe, dokazao nelegitimnost i izborio se za svoje pravo na državu” (Žanić, 1989.:146).

Žanićeva je knjiga, kako je rečeno, multidisciplinarna. Osim folklorističkih, etnoloških i povijesnih uvida, ona daje i naznake razumijevanja socijalnih i političkih čimbenika koji su doveli do posljednjeg rata na području bivše Jugoslavije. Osnovna je Žanićeva teza to da je ratu prethodilo *oživljavanje i rekonstrukcija* simbolizma osmanskog razdoblja. I u ideologiji i u pučkoj kulturi turska vladavina nikada nije prestala. Od kosovskog boja, bune na dahije i srpskih ustanaka do danas - sve je to samo ponavljanje osnovne matrice. Epski deseterac i gusle samo su sredstvo izražavanja te osnovne činjenice.

S time u vezi može se razmišljati o odgovoru na pitanja o tome kako je uopće došlo do posljednjeg rata i zašto se komunistički monolit kod nas tako krvavo raspao. Naime, i nakon pola stoljeća komunizma mi smo ostali seljačka zemlja (tko to shvati – pobjeđuje na izborima). Pučka kultura – kao amalgam mitova, praznovjerja, patrijarhalnosti i autoritarosti – perzistira usprkos svim ideološkim inovacijama komunističkog tipa. Promatrano sa stajališta političke antropologije, nacionalizam nije bio samo rezervna legitimacija komunističkog režima, nego je bio osnovna legitimacija. Dok je komunizam u svom čistom obliku diskurs budućnosti i modernosti, u svojoj praktičnoj izvedbi morao se osloniti na tradicionalističku magmu pučke psihologije i kulture. Žanić o tome govori u ovoj knjizi, potvrđujući bogatom deskripcijom ono što je sociolog Josip Županov još prije tridesetak godina nazvao egalitarnim sindromom i masovnom bazom etatizma.

Implikacije Žanićeve knjige prilično su tmurne. Modernizacija, industrijalizacija, urbanizacija, demokratizacija ostaju prazne riječi pred snagom narodne tradicije i pučke psihologije.

Tko je tu prevaren – možemo se zapitati nakon čitanja Žanićeve knjige. Je li prevarena povijest ili smo prevareni mi (i drugi) kao (su)dionici povijesti? Ova je knjiga iznimna i snažna, možda ponajviše zbog toga što se nakon bujica i slapova pametnih i učenih opservacija pitamo koliko su slobodna volja, odlučnost i vlas-

tito djelovanje to što vjerujemo da jesu, a koliko su proizvod dubokih kulturnih kodova na koje nikako ne možemo utjecati. Čitajući Žanića, na trenutke se čini kako je sve predestinirano: kao da su zapravo, bitkom na Kosovu polju 1389. godine zacementirane naša kolektivna memorija i budućnost. Svih nas, a ne samo naroda kojem je taj povijesni događaj osnovica identiteta i djelovanja.

Nenad Fanuko

IZOKOLA BLIŽE

Krunić, Zoran (1997.): *Strategije posrednoga nastopanja - Način uresničavanja agresivnih političkih ciljev bez odkrite uporabe oboroženega nasilja. Ljubljana: Unigraf, 230 str.*

Američki film *Wag the dog* snimljen početkom 1998. godine bavi se zamišljenim predsjednikom SAD koji, upleten u seksualni skandal, zaduži stručnjaka za *public relations* da mu osmisli neki način pomoću kojeg bi se skandal zataškao. Ovaj angažira hollywoodskog režisera koji izrežira rat SAD sa Albanijom čime doista skrene pažnju sa skandala američkoga predsjednika, no ujedno dovede svijet bližu globalne eskalacije sukoba.

Producenti filma *Wag the dog*, kao i ljubitelji "teorija zavjera", vjerojatno su došli na svoje kada je izbio seksualni skandal "Lewinsky" odvijanjem kojega je ozbiljno poljuljana pozicija američkoga predsjednika Clintona. Jer ne samo da je, skoro istovremeno, Clinton naredio raketiranje uporišta Osama bin Ladena, tajanstvenog milijunaša i borca za Islam, koji, kako tvrde američki izvori, stoji iza bombaških atentata na ambasade SAD u Keniji i Somaliji, već je istovremeno došlo i do eskalacije rata na Kosovu, što je sve vrlo blizu Albanije.

Knjiga asistenta za područje sigurnosnih sustava na Visokoj policijsko-sigurnosnoj školi u Ljubljani Zorana Krunića – *Strategije posrednoga nastopanja* iako se bavi sličnom tematikom, ne pripada žanru *fiction - faction* literature. Riječ je o utemeljenom, primarno teorijskom, znanstveno potkrijepljenom radu koji razmatra načine djelovanja država u ostvarivanju svojih strategijskih ciljeva, prvenstveno vanjsko-političkih, a bez otvorene uporabe vojne sile. Ono što se naziva specijalni rat ili psihološki rat, Krunić ispravno definira kao strategiju posrednog pristupa (SPP), naime kao čitav niz akcija kojima je svrha destabiliziranje određenog društveno-političkog poretka.

U uvodnom dijelu Krunić obrazlaže pojam *strategije posrednog pristupa*, polazeći od Sun Tzua do Basilla Lidell Harta, "oca" datog termina. Prati idejni razvoj doktrine posrednog pristupa koja se nazivima kao što su psihološki rat, specijalni rat, djelomično javlja u primjeni u dvadesetom stoljeću. Autor objašnjava zašto